

Lagere drempels en nieuw publiek

De effecten van community art

Letty Ranshuysen Community art kreeg in de jaren 2001-2008 vooral steun vanuit het Actieplan Cultuurbereik. Inmiddels steken ook provincies, gemeenten en grote cultuurfondsen steeds meer geld in deze kunstvorm. Om deze steun te legitimeren, wordt er geïnvesteerd in onderzoek dat de waarde van community art aan moet tonen. Maar kunnen we ons niet beter concentreren op onderzoek dat die waarde kan versterken?

Community art kent vele gezichten. Het betreft niet alleen podiumkunsten en beeldende kunst, maar ook film, fotografie en nieuwe media. Deze kunstvorm wordt soms in gevestigde kunstinstellingen getoond, maar vaker in wijkcentra en buurthuizen en in de openbare ruimte. Het kan gaan om langdurige projecten, waarbij een kunstenaar zich langere tijd in een wijk vestigt en zijn atelier openstelt, of een jaar werkt aan een voorstelling op basis van persoonlijke ervaringen van de deelnemers. Soms zijn slechts enkele mensen actief betrokken bij community art, maar het kunnen er ook honderden zijn. De doelgroep bestaat vaak uit wijkbewoners, maar kan ook beperkter zijn, bijvoorbeeld tienermoeders, islamitische vrouwen of oud-werknemers van een bepaald bedrijf. Bij veel projecten zijn het proces en de effecten daarvan minstens zo belangrijk als het eindproduct. Dan zijn er naast artistieke ambities ook sociale doelstellingen, zoals het bevorderen

van sociale cohesie, het stimuleren van sociale vaardigheden en het bevorderen van actieve en receptieve kunstparticipatie bij mensen die doorgaans niet met kunst in aanraking komen.

Sociale cohesie

Een van de eerste pogingen om de bindende kracht van community art in Nederland kaart te brengen, betreft de evaluatie van *Kremlingeheugen*. (Ranshuysen 1999) Dit community art-project avant la lettre van kunstenaar Adriaan Nette is in 1998 gehouden in een Dordrechtse buitenwijk. Daar is na de oorlog een woningcomplex verrezen, dat aan zijn gesloten karakter de bijnaam Kremlin te danken heeft. Door de relatief lage huren is het een gewilde woonplek voor allochtonen, en zij herbergt een unieke en veelzijdige collectie herinneringen: van de oorspronkelijke autochtone bewoners en van de nieuwe bewoners, die zo'n zestig culturen vertegenwoordigen.

Naast Nette zijn vijf door hem aangezochte kunstenaars actief geweest in een periode van een half jaar. Het project startte met een multicultureel feest, door de regionale pers omschreven als ‘een droomstart’: het leidde tot ‘verbroedering en integratie’. Ook de Kremlinbewoners waren positief. ‘Normaal is een feest alleen voor Turken, alleen voor Nederlanders, alleen voor Grieken: nu was iedere cultuur erbij. Iedereen hoorde even bij elkaar. Dat is bijzonder, want we hebben normaal heel weinig contact met Nederlandse mensen. Het lijkt wel of ze hier alleen maar buitenlanders stoppen’, vertelde een geïnterviewde Turkse vrouw.

Ook de daaropvolgende activiteiten oogstten waardering. Een autochtone bewoner: ‘Vroeger organiseerden we ook samen activiteiten, dat kun je zien aan die foto’s van optochten en toneeluitvoeringen.’ Hij doelt daarmee op de foto’s die Aart Lagewaard bij de Kremlinbewoners heeft verzameld: per twaalf foto’s gegroepeerd in zogenoemde deelgeheugens zijn die vervolgens in het Kremlin verspreid. Dit onderdeel heeft het meeste succes gehad, en heeft bij oudere bewoners dierbare herinneringen doen herleven, verhalen over ‘ons wijkje van toen’. En de nieuwe bewoners verbaasden zich erover hoe

Het proces en de effecten zijn minstens zo belangrijk als het eind-product

gezellig het vroeger in het Kremlin was: ‘Altijd wordt onze wijk als probleemwijk afgeschilderd, maar nu zien de mensen eens iets anders.’

Uiteindelijk is een kwart van de Kremlinbewoners actief betrokken geraakt bij dit project, dat ondersteund werd door BEVO Woningbeheer. Uit enthousiasme over de sociale effecten heeft deze organisatie meteen een vervolg gepland. Een andere subsidiënt, de provincie Zuid-Holland, heeft naar aanleiding van *Kremlingeheugen* in de periode 2001–2004 elk jaar twee gemeenten in staat gesteld om vergelijkbare culturele projecten te ontwikkelen en uit te voeren.

Recent uitgevoerd onderzoek rond *Jalan Jalan* duidt er ook op dat community art de sociale cohesie bevordert. (Brouwer 2008) Binnen dit project hebben kinderen en enkele volwassen bewoners van de Indische buurt in Amsterdam in een reeks workshops gewerkt aan de voorbereiding van een festival. Een enquête onder deelnemende kinderen laat zien dat 44 procent van hen nieuwe mensen heeft leren kennen door deze activiteiten, 16 procent verwacht dat ze nog vaker contact hebben met deze mensen en 43 procent is de eigen buurt leuker gaan vinden. Een enquête onder het festivalpubliek toont aan dat 90 procent van de ondervraagden meent dat dit project buurtbewoners op een goede manier met elkaar in contact brengt, 35 procent is door *Jalan Jalan* in contact gekomen met mensen met een andere culturele achtergrond en 66 procent verwacht contact te houden met de nieuwe kennissen.

Sociale vaardigheden

In hoeverre community art sociale vaardigheden bevordert, is onderzocht bij interventies van podiumkunstenaars binnen vier op specifieke doelgroepen gerichte pilots. (Oud 2007) Hierbij zijn theatrale werkvormen ingezet bij migranten, gedetineerden, mensen met een verstandelijke beperking en jongeren. De deel-

nemende kunstenaars hebben de context geleverd, waarbinnen deelnemers competenties kunnen verwerven zoals samenwerken, verantwoordelijkheden dragen, grenzen verleggen en andere vaardigheden die van belang zijn voor het functioneren in het alledaagse leven en op de arbeidsmarkt. Twee van deze pilots, waarin procesgericht werken centraal stond, hebben deze vaardigheden significant bevorderd; bij de twee andere, meer productgerichte projecten waren deze effecten niet aan te tonen.

Een ander onderzoek naar de effecten van community art op sociale vaardigheden is gehouden rond de voorstelling *Ik Vrouw* van wijktheater Delft, voor allochtone vrouwen met een taalachterstand. (Mittertreiner 2009) Naar eigen zeggen hebben de deelnemers meer zelfvertrouwen en een positiever zelfbeeld gekregen, en ze zijn mondiger geworden, doordat ze hebben geleerd om voor een (grote) groep hun stem te laten horen. Ook zijn ze minder waarde gaan hechten aan wat anderen over hen denken, hebben ze meer begrip ontwikkeld voor anderen en zijn ze nieuwe vriendschappen aangegaan.

Bij de Rotterdamse projecten *Cultuurbuur* en *Musea in de wijken* is onderzocht of ze de cultuurparticipatie van wijkbewoners bevorderen. (Ranshuysen 2008a) Dit onderzoek laat zien dat mensen die nooit of zelden musea of theaters bezoeken op een positieve manier kennis hebben gemaakt met naar hun wijk verplaatste museale activiteiten en uitvoeringen van klassieke muziek en moderne dans. Een belangrijke constatering is dat het hierbij niet gaat om een eenzijdige verheffing van wijkbewoners, maar om het bevorderen van synergie tussen stadscentrum en wijken en tussen gevestigde en perifere cultuur. Musea en podiumkunstgezelschappen hebben inzicht gekregen in het referentiekader van nieuwe doelgroepen en hebben ervaring opgedaan met nieuwe vormen van publieksbenadering en -werving.

Bij de voorstelling *Wild Dreams* in het kader van het Yo! Operafestival 2007 op een vmbo-school in Utrecht is nagegaan wat de effecten daarvan zijn op de betrokken leerlingen. (Ranshuysen 2008b) Zowel de leden van de Glyndebourne Youth Opera – de uitvoerders van *Wild Dreams* – als de vmbo-leerlingen die betrokken waren bij de organisatie van de uitvoeringen, zien de samen opgedane ervaringen als verrijkend. De hoogopgeleide Engelse jongeren hebben voor het eerst samengewerkt met een zo cultureel diverse groep tieners; ze vonden dat aanvankelijk eng, maar uiteindelijk heel plezierig. En het commentaar van de vmbo-leerlingen: ‘In het begin dachten we, wat zijn dit voor tuttige mensen, want ze waren echt anders. Kijk: wij zijn heel normaal en open, niet dat zij heel vreemd zijn of zo, maar we moesten wel even wennen. Toen we ze echt leerden kennen, ging het beter en vonden we ze heel leuk en aardig.’ Deze leerlingen hadden daarvoor vooral interesse in hiphop en soms cabaret of musical, maar zijn door deze ervaring positiever tegenover opera gaan staan.

Kunstparticipatie

Bij twee in de Rotterdamse Schouwburg uitgevoerde community art-projecten is onderzoek gedaan naar de betekenis daarvan voor de democratisering van cultuur. (Trienekens 2008) Het gaat daarbij om de voorstelling *Trots*, door vier theatermakers en zo'n 125 bewoners van de wijken Bloemhof en Hillesluis gemaakt, en om *Slapen met je burens*, een performance over slaaprituelen met podiumkunsten, kunst en mode, gemaakt door zo'n tachtig bewoners uit Kralingen en Crooswijk en enkele prominente Rotterdammers. Dit onderzoek wijst uit dat deze projecten mensen hebben samengebracht die in hun dagelijkse leven niet direct met kunst te maken hebben, in contexten die niet in eerste instantie door kunst ingevuld worden. Voor het zeer diverse publiek, is het, naar eigen

zeggen, een overwegend positieve ervaring geweest.

Momenteel loopt een onderzoek rond het muziek-educatieve project *Music Matters* in Rotterdam. De eerste uitkomsten daarvan tonen aan dat jongeren en kinderen van allochtone afkomst en uit lagere sociaal-economische milieus sterk oververtegenwoordigd zijn binnen de deelnemersgroepen en dat 60 procent van die deelnemers nieuwe locaties leert kennen, zoals Concertgebouw De Doelen. Uit de hoge rapportcijfers die de deelnemers geven voor de sfeer en inhoud van de *Music Matters*-projecten (gemiddeld 8 tot 8½), blijkt dat ook zij positieve ervaringen opdoen met muziek maken en muziek luisteren. (Ranshuysen 2009)

Nieuwe onderzoeks-agenda

De sterk toegenomen steun voor community art is gebaseerd op de verwachting dat deze kunstvorm een belangrijke rol kan spelen in sociale veranderingsprocessen. Het is lastig om zo'n effect eenduidig aan te tonen. Niet alleen door de variatie in ambities, vorm en inhoud van community art, maar ook doordat de verregaande sociale doelen vaak niet in verhouding staan tot de tijdelijke inspanningen. De vrij willekeurige greep uit

onderzoeken in dit artikel geeft aan dat procesgerichte community art mensen met zeer diverse achtergronden op een positieve manier met elkaar en met kunst kan verbinden.

Het is de vraag of het zinvol is om te blijven investeren in legitimerend onderzoek, waarmee wordt aangetoond hoe divers de deelnemers en het publiek zijn en hoe groot hun waardering is voor community art. Observaties ter plekke leveren die informatie al snel op. Zo blijkt uit

Community art kan mensen op een positieve manier met kunst verbinden

een bezoek aan de *Sing Along* in de Rotterdamse Schouwburg, waarbij lokale koren en publiek meezingen met het Amerikaanse koor *Young at Heart*, dat dit een totaal ander publiek trekt dan regulier in deze schouwburg komt. Het Theater Zuidplein in Rotterdam biedt regelmatig een podium voor het Rotterdams Wijktheater. Keer op keer komt daar een geheel ander en veel meer gekleurd publiek op af dan voorheen. Uit de enthousiaste reacties en commentaren tijdens de voorstellingen *Downtown* (voor en door jongeren) en *Hand in Hand* (voor en door Feyenoord-supporters) blijkt dat dit nieuwe publiek deze voorstellingen geweldig vindt. Bij community art-presentaties van beeldende kunst of audiovisuele projecten is ook in een oogopslag te zien hoe divers en enthousiast de betrokken amateur-kunstenaars en het publiek zijn. Het is inmiddels wel duidelijk dat community art drempels verlaagt en nieuw publiek op de been brengt. Tijd en energie steken in het continueren van

Letty Ranshuysen

is oprichter van Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen, gespecialiseerd in onderzoek in de cultuursector (www.lettyranshuysen.nl)

deze praktijken levert meer op dan het telkens weer bewijzen dat een incidenteel project het zo goed doet.

Het is zinnig om in kaart te brengen welke sociale vaardigheden zoal worden gestimuleerd met deze projecten, maar we moeten ons daarbij niet verliezen in statistische bewijsvoering die alleen kortetermijneffecten meet. Belangrijker is om te achterhalen hoe lang die effecten doorwerken en op welke manier de duurzaamheid versterkt kan worden. De Britse onderzoeker François Matarasso pleit voor *knowledge base*-onderzoek, dat de nadruk legt op het vergaren van kennis over hoe de ingezette processen werken en hoe de effectiviteit daarvan versterkt kan worden. (Matarasso 2008) Met de daarmee verkregen inzichten kunnen community artists worden ondersteund in hun praktijk en krijgen subsidënten meer begrip voor die praktijk. Dit begrip kan leiden tot een meer pluralistisch georiënteerd cultuurbeleid dat ruimte geeft aan de ziens- en werkwijzen van kunstenaars die er niet van uitgaan dat er één superieure cultuur bestaat. Dan hoeven we niet langer te investeren in onderzoek dat de waarde van community art aantoot, maar kunnen we ons concentreren op onderzoek dat die waarde versterkt.

Literatuur

- Brouwer, P. (2008) *Effectmeting Jalan Jalan*. Hoofddorp: TNO.
- Matarasso, F. (2008) 'The social effects of art and culture'. Lezing op de werkconferentie 'De waarden van cultuur', Amsterdam: De Balie/OCW, 14 februari (aangehaald in E. van Erven en F. De Dreu (2009) 'Kunst en cultuurparticipatie in community art'. In: *CMV in veelvoud: trendstudies bij Alert en ondernemend 2.0*, 49-57.
- Mittertreiner, M. (2009) *Wijktheater en actief burgerschap*. Bachelorproef Haagse Hogeschool.
- Oud, W. en R. Oostdam (2007) *KunstWerk(t) in de Tertiaire sector: evaluatieonderzoek naar ervaringsleren met*

Leg nadruk op onderzoek dat de waarde van community art versterkt

- theatrale werkvormen*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Ranshuysen, L. (1999) *Kunstestafette 1998: resultaten en bereik*. Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen.
- Ranshuysen, L. (2008a) *WIJK IN/WIJK UIT (slotrapportage in het kader van de kwalitatieve evaluatie van wijkgerichte activiteiten binnen Rotterdamse Actieplan Cultuurbereik)*. Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen.
- Ranshuysen, L. (2008b) 'Jong publiek voor opera'. In: *Cultuur+Educatie*, jrg. 8, nr. 22, 32-50.
- Ranshuysen, L. en M. Pruijser (2009) *Music Matters: de eerste cijfers (bereik 2007-2008 en enquête 2009)*. Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen.
- Trienekens, S. (2008) *Meebewegen. Over methodiek, diversiteit en het democratiserend vermogen van community art*. Rotterdam: Kosmopolis.